

EMIL RACOVIȚĂ – FRAGMENTE DIN EPOPEEA SUDULUI

DOI: 10.5281/zenodo.4509484

CZU: 821.135.1-992.09(092)

Doctor în științe umaniste, cercetător științific gradul III **Amalia DRĂGULĂNESCU**

E-mail: amalita004@yahoo.com

Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române, Filiala Iași

EMIL RACOVITA – FRAGMENTS FROM THE EPOS OF THE SOUTH POLE

Summary. Emil Racovita's destiny as a pathfinder may seem pretty well-known. The coordinates of his memorialistic literature, however, represent almost a *terra incognita*. Legitimizing the journey as an important means of translating impressions into memoirs, our paper focuses on the *poetics*, broadly speaking, found in the Romanian explorer Emil Racovita's journal. Without being ignored from the great local travelers' gallery – along with other emigrants such as Nicolae Milescu, Dinicu Golescu, Iuliu Popper, Ioan Xantus, Francis Binder, Dimitrie Ghica and his son Nicholas, etc., but on other coordinates – the researcher from Iași lingers in our memoirs through his exceptional account of the Antarctic expedition (episodes about Patagonia and Tierra del Fuego as well as those on anchoring „Belgica” for 13 months on hostile lands). Although the assiduous traveler's memories are somewhat surpassed by the scientist's observations, the minimalism of the artistic memorandum reveals a touching spirit, pervaded alike by *the memory of the eternal ice*. All these can be found in some sequences from the sailors' adventure on the antarctic vessel, in some fragments from the wanderings of the explorer Emil Racovita, preceded by a short biography.

Keywords: explorer, Antarctic continent, travel notes, hybrid journal, memoirs, literarity.

Rezumat. Destinul de explorator al lui Emil Racoviță poate părea destul de cunoscut. Coordonatele literaturii sale memorialistice reprezintă însă aproape o *terra incognita*. Legitimând călătoria ca mijloc important de transpunere a impresiilor în memorialistică, lucrarea noastră pune accent pe latura *poetică*, în sensul larg al cuvântului, din jurnalul exploratorului român Emil Racoviță. Fără a putea fi ignorat, din galeria marilor călători autohtoni, – alături de alți emuli precum Nicolae Milescu, Dinicu Golescu, Iuliu Popper, Ioan Xantus, Francis Binder, Dimitrie Ghica și fiul său Nicolae ș. a., însă pe alte coordonate –, cercetătorul ieșean rămâne în memorialistica noastră prin situația excepțională a întreprinderii expediției în Antarctica (memorabile fiind și episoadele Patagonia și Țara de Foc, dar și imobilizarea navei „Belgica” vreme de 18 luni în ținuturi ostile). Cu toate că amintirile călătorului asiduu sunt oarecum excedate de observațiile omului de știință, minimalismul notațiilor artistice reliefează un spirit pătrunzător și pătruns deopotrivă de *memoria ghețurilor veșnice*. Toate acestea se regăsesc, așadar, în unele secvențe din aventura marinarilor de pe vasul antarctic, în fragmente din peregrinările exploratorului Emil Racoviță prin Țara de Foc, precedate de o scurtă biografie.

Cuvinte-cheie: explorator, continentul antarctic, însemnări de călătorie, jurnal hibrid, memorialistică, literaritate.

Continentul antarctic a suscitad dintotdeauna o atracție magnetică, poate chiar mai puternică decât Polul Nord, tocmai pentru că a fost străbătut în mai mică măsură. Pentru scriitorul și biologul Emil Racoviță a intervenit și acea chemare dominantă, *vocația*, pe care Alexandru Marinescu o definește drept *acordul perfect între firea omului și munca pe care o îndeplinește*. De altfel, himera tărâmului sudic a fost urmărită încă din timpurile antice de către Pythagoras din Samos, Parmenides din Elea, faimosul Aristotel (care a și găsit denumirea Antarcticii, Eratosthenes și Claudios Ptolemaios din Alexandria, apoi prin intermediul acestora, de arabi ori de spanioli musulmani în Evul Mediu, de celebrii Bartolomeo Dias, Vasco da Gama (cu sprijinul lui Ahmed Ibn-Madjid), Fernando Magellan, de turcul Piri Reis, de renumitul Francis Drake, de temerarul James Cook și ulterior de William Smith, James Weddell sau de Charles Wilkes (legendarul model al persona-

jului Ahab din *Moby Dick*), de englezul James Clark Ross (al cărui nume îl poartă chiar o mare periferică de lângă Oceanul Antarctic), doar pentru a aminti câteva personalități de seamă în acest sens.

Cu toate acestea, se adunaseră date infime despre întinsa regiune puțin cunoscută, astfel încât anul 1897 se impunea cumva ca reper decisiv, odată cu expediția „Belgica”, în chip de „vârf de iceberg” al îndelungatelor căutări... După cum se știe, la început căpitanul Adrien de Gerlache face eforturi deosebite pentru a găsi cea mai potrivită ambarcațiune, pe care o depistează în porturile norvegiene, schimbând fosta denumire a vasului „Patria” după propria sa naționalitate, nava fiind totuși mai modestă decât o arătau necesitățile. Din numeroasele tribulații ale pregătirilor expediționare, în viziunea geografului Alexandru Marinescu, este de reținut un amănunt important în economia materialului de față, acela că, în restrânsa bibliotecă adunată pe „Belgica”,

„Alături de lucrări clasice se aflau numeroase volume de succes ale literaturii europene de la acea vreme” [1, p. 44]. Este memorabil, de asemenea, și portretul inserat în numărul din 25 iulie 1897 dintr-un articol în revista „Petit Bleu” din Bruxelles, care descrie portretul sumar, dar elocvent al speologului român: „Iată și pe domnul Racoviță, doctor în științe, un român care vorbește franceza cu o puritate extremă. Tenul cald, ochii profunzi și părul negru dezvăluie omul din Sud; există un vis – un vis care înnobilează – în această privire. Doctorul Racoviță se va ocupa de studiile zoologice și botanice” [2, p. 32]. Mai este de adăugat că, în mod deosebit, omul de știință român insistase încă înainte de a se porni în călătorie, ca la bordul navei să se asigure și un balon cu aer pentru eventuala traversare, fie și în parte, a regiunii Antarctica, lucru la care însă s-a renunțat. Acest spirit de prevedere parcă bănuia dinainte dificultățile de mai târziu, când vasul va fi fost prins vreme de un an și jumătate între ghețurile încremenite. Pe de altă parte, cu toate că cei 17 membri de bază ai echipajului hibrid proveneau din nații destul de deosebite, având mentalități ușor diferite, în cele din urmă relațiile au devenit oarecum omogene, dincolo de asperitățile de rigoare.

Se pare că cel dintâi, dintre membrii echipajului, care a consemnat dificila și întortocheata călătorie spre Polul Sud, având anumite înlesniri editoriale, a fost englezul Frederick Cook. Cartea intitulată *Through the First Antarctic Night* (În toiul primei nopți antarctice) dă seama, într-un limbaj destul de auster, aproape reportericesc de această experiență inedită, și a apărut totuși abia în 1909, la 10 ani, de la încheierea ei. Din păcate, un cert complex al superiorității face ca descrierea lui E. Racoviță, colegul român, să aibă parte doar de o schiță de portret extrem de sumară și foarte palidă. Numai dedicația, suficient de extinsă, transmite un fior sentimental accentuat despre încercările supraomenești prin care au trecut împreună: „Această carte este dedicată micii familii, ofițerilor, comisiei științifice și echipajului de pe „Belgica”, ale căror realizări și necazuri au contribuit la această relatare, a celei dintâi experiențe petrecute de-a lungul unui întreg an polar sudic; acestor bărbați, a căror apropiată tovarășie și robustă prietenie a făcut să ne fie viața mai ușor de îndurat în timpul furtunilor, și în mijlocul monotoniei antarctice” [3, p. 3 – t.n.].

Îndeajuns de rigidă este și istorisirea lui Roald Amundsen despre aceeași perioadă din volumul *My Life as an Explorer* (Viața mea ca explorator), editat tocmai în 1927, ca sinteză a trăirilor binecunoscutului spirit nordic. Doar câteva pagini (din cele aproape șaptesprezece despre „Belgica”) atrag atenția prin coloratura specifică jurnalului, restul sunt la fel de aride precum relieful înghețat al zonei pe care o explorează, de exemplu redarea aversiunii nestăvilite a căpitanului

pentru carnea de focă și de pinguin, o adevărată *mania*, ori sentimentul de ușurare când nava se eliberează în sfârșit din încleștarea sloiurilor. De asemenea, ilustrativă este descrierea costumelor groase ale expediționarilor (din blană foarte deasă de lup și mănuși din păr de femeie !): „Aceste costume ofereau destulă căldură, dar când oamenii apăreau pe punte cu ele provocau un efect ciudat, ca la teatru” [4, p. 29 – t.n.]. De neuitat este și imaginea celor două uriașe iceberguri între care vasul a rămas înțepenit vreme îndelungată, imagine care s-a întipărit în memoria echipajului, precum o *menghină* (engl. *vise*) din care păreau să nu mai aibă scăpare. În cele din urmă, cartea complexă a lui Amundsen păstrează un stil mai degrabă obiectiv, impenetrabil, rece, așa cum arată emblema personalității respective.

Oricât de valoroase ar fi numele celor doi pionieri ai ghețurilor (Fr. Cook și R. Amundsen), memoriile lor sunt incomparabil mai puțin expresive decât cele două jurnale oarecum hibride (*Jurnal și Spre Sud*) ale scriitorului moldovean, tip rațional cu suflet însă plin de afectivitate și căldură umană, lucru remarcat chiar în epocă, atât în cadrul conferințelor orale susținute în vederea popularizării rezultatelor științei, cât și de către jurnaliștii vremii, care erau atrași invariabil de comunicativitatea spontană a acestui om de știință atipic. Mai există, de altfel, și un corolar epistolar, aflat în arhivele bibliotecilor, despre traversarea Antarcticii, și care are propria lui micro-odisee: „Epistolele primite de către Gheorgheș Racoviță, tatăl exploratorului, au fost citite și lui Titu Maiorescu, cu care era de multă vreme prieten, ca unul ce frecventase, destui ani, faimosul cenaclu „Junimea” din Iași. Acesta a avut fericita idee de a le strânge laolaltă și a le publica, precedate de o introducere asupra expediției „Belgica”, în numărul din 15 martie 1898 al revistei „Convorbiri literare” [1, p. 97]. Absolut tulburătoare mai este și telegrama trimisă la întoarcere celor dragi de căpitanul Adrien de Gerlache și care nu conținea decât două cuvinte: *Adrien Belgica*.

De obicei, „Pe parcursul veacurilor, călătorii sunt priviți de cele mai multe ori cu reticență și sunt luați adesea drept mincinoși, știut fiind că încă de la Strabon și până la Tommaso Garzoni, mulți scriitori și-au așezat disprețul pentru cei care își relatează peregrinările” [5, p. 7], însă de această dată discursul cu inserții de literaritate în cazul lui Emil Racoviță este subordonat în principal veridicității, mai ales în micul, dar consistentul volum memorialistic *Spre Sud*, constituit din două părți: *Prin Patagonia* și *Spre polul Sud*, circumscrise aceleiași obsesii australe, în sensul larg al cuvântului. Trebuie să subliniem, încă de la bun început, faptul că naturalistul din Moldova deține o efigie dublă, în sensul că savantul, devot al raționalului, este secundat în permanență de un aventurier, visător care recurge,

alături de ceilalți, la mijloace extreme, pentru a atinge regiuni necunoscute până atunci, aproape imposibilul. De altminteri, această personalitate de excepție, care s-a născut la Iași în 1868, se trăgea dintr-o veche familie de boieri moldoveni, având drept tată pe Gh. Racoviță, magistrat și membru fondator al societății literare „Junimea”, iar mama, Eufrosina Stamatopol, fiind o talentată pianistă. O astfel de zestre ereditară a prins rădăcini într-un mediu propice contemplației; ca elev al lui Ion Creangă, și mai târziu al lui Grigore Cobălcescu, continuând apoi la Liceul „Institutele Unite”. Mai târziu studiază la Facultatea de Drept din Paris, urmând dorința tatălui, însă audiază concomitent și cursurile *Scolii de antropologie*.

Activitatea tânărului studios luase avânt, căci după obținerea cu succes a licenței în drept, se înscrie și la Facultatea de Științe a Universității din Sorbona, Paris, după absolvirea căreia, în 1891, începe să lucreze la laboratoarele Arago, din cadrul stațiunii de biologie marină de la Banyuls-sur-Mer, unde efectuează o serie de scufundări la adâncimea de 10 m, cu un echipament clasic, pentru a studia viața subacvatică. Își prezintă ulterior teza minuțioasă de doctorat, în limba franceză, în 1896, având ca subiect *Encefalul anelidelor polichete – lobul cefalic*. În acest context, era aproape de la sine înțeles că Emil Racoviță era destinat unei cariere mărețe, astfel încât faptul că în 1897 primește recomandări călduroase ca să participe în calitate de naturalist al Expediției antarctice belgiene, desfășurate între 1897 și 1899, la bordul navei „Belgica”, și condusă de Adrien de Gerlache, se articulează perfect în parcursul lui formativ și existențial. De aceea, spre deosebire de celelalte tipuri de călătorii, aceasta reprezintă o *călătorie ontologică*, iar însemnările, precum și jurnalul propriu-zis, rezultate în urma acesteia, semnifică o memorialistică aparte, de graniță, de aceeași natură, datorită experiențelor trăite în cel mai înalt grad, resimțite adânc atât la nivel cerebral, cât și sufletec. „Dorința de a descoperi, de a afla, de a învăța, de a cunoaște pe Celălalt, de a se documenta constituie temeiul esențial al oricărui periplu în străinătate. Dar a pleca în căutarea necunoscutului înseamnă a călători înlăuntrul sinelui” [6, p. 206 – t.n.].

Este dificil de cuprins, în câteva paragrafe, marea aventură a Sudului întreprinsă de cei 19 oameni aflați la bordul navei „Belgica” (dintre care cei mai importanți – Adrien de Gerlache, comandantul; Emile Danco, locotenent de artilerie, care a și murit în expediție; polonezul Henryk Arctowski, chimist și geolog, specialist în oceanografie; norvegianul Roald Amundsen, întâiul explorator care a atins Polul Sud; Georges Lecointe, prim-ofițer și comandant secund; medicul englez Frederick A. Cook; Boleslaw Dobrowolski, alt polonez,

inițial simplu matelot, devenit apoi laborant și meteorolog; Jules Melaerts, al treilea locotenent; Henri Somers, mecanicul-șef; Max Van Rysselberghe, al doilea mecanic; iar dintre mateloti memorabilă este figura bucătarului Louis Michotte. Ceea ce interesează îndeosebi este *călătoria în sine* care, după cum afirmă Mircea Anghelescu în recentul volum *Lâna de aur*, „desface spații noi, face posibilă întâlnirea cu celălalt, ridică problema identității culturale”; „poate să le ofere celor care știu să vadă o deschidere spre o lume care nu e decât un sistem de oglinzi, un sine care dezvăluie și se mărturisește” [7, p. 206], mediază cunoașterea și „valorizarea” teritoriilor și obiceiurilor naționale, impulsionează punerea lor în „texte ilustrative, nu simbolice”.

Înainte de a se lansa în expediția propriu-zisă, nava de cercetare a făcut o escală la Rio de Janeiro, la 22 octombrie 1897, de unde mai avea câteva săptămâni ca să ajungă la Punta Arenas, punctul concret de pornire. Și totuși Emil Racoviță era aproape cu totul neexperimentat în ceea ce privește pregătirea fizică, adică nu știa deloc să utilizeze schiurile, și suferea de rău de mare permanent în timpul traversării Atlanticului, ceea ce întărește ideea că acest moldovean care locuise până atunci confortabil pe strada Păcurari nr. 14 din Iași împingea, într-un fel, limitele proprii până la extrem și irațional. De aceea, a ales la început pachetbotul „Oravia”, intenționând să ajungă rapid în strămtorea Magellan, și să întâlnească pe ceilalți membri ai expediției. Încă de la început, însemnările de călătorie din Patagonia, o regiune de 1, 25 mil. km², aflată între Chile și Argentina, conțin *elemente de literaritate*, care dau seamă de pitorescul locului, dar și de o atitudine care privește cu ușurătate, la modul pozitiv, lucrurile: „Ghidul meu, Ardou, mi-a adus un cal pe care îl declară un pur sânge spaniol, dar eu găsesc afirmația aceasta puțin cam exagerată” [8, p. 18]. Naturalistul este însoțit de omul de știință argentinian Francisco Moreno, director și fondator al muzeului din La Plata, amestec de localnic ușor excentric și expert (tocmai de aceea numit ulterior „perito”, un fel de mentor). Iarși încă de la început se instaurează acel sentiment de nostalgie pentru patrie, uneori declarat, alteori nu, care nu îl va părăsi până la sfârșitul călătoriei: „Drumul, cu pământ negru și afânat, care ne poartă prin păduri și șesuri, dă acestei regiuni o asemănare extraordinară cu un peisaj românesc” [8, p. 19]. Pentru că, așa cum admite Jean Starobinski, *Nostalgia este o zdruncinare intimă legată de un fenomen de memorie* [9, p. 140]. Desigur, nu lipsesc detaliile științifice, care devin ele însele mărci spațio-temporale, cum ar fi pădurea de fag cu arbori piperniciți acoperiți de licheni, *Nothofagus antarctica*, care prefigurează uimitoarele explorări de mai târziu, fiindcă *notios*, în greacă, înseamnă „sud”.

Deși pământul străbătut este destul de auster, notițele de călătorie nu sunt deloc aride, ci presărate din loc în loc cu observații personale, care dau o anumită savoare textului și care îndeamnă cititorul la o secretă tovrășie: „Se înserează. Mă legăn agale în șa, înfășurându-mă în *poncho*, căci străbatem o stepă întinsă pe care o mătură, din când în când, câte o rafală rece de vânt, ce face să foșnească ierburile subțiri” [8, p. 20]. Atenția zoologului este acaparată, în mod natural, de etologia (comportamentul) animalelor din zonă, aspect care sporește doza de exotism transmisă: „Un zgomot ciudat mă trezește din picoteală. Auzim, nu departe de noi, stridente țipete desperate și apoi un fel de miorlăit fioros străbate penumbrelor. Ardou înfige adânc pinteții în burta bălanului și o ia spre dreapta într-un galop vijelios, smulgându-și arma de la oblânc. Îl urmez îndată. Răsună o detunătură. Am ajuns la fața locului cu întârziere, căci Ardou îmi prezintă, ridicând de coadă, o splendidă pisică sălbatică de culoare brun-argintie, pe spate cu dungi și pe picioare cu inele brun-roșcate. Este o *Felis pajeros*, pisica pampaselor, care tocmai sugrumase un soi de sitar” [8, p. 20]. În astfel de fragmente, alternanța între latura epică și suspansul indus de autor înfățișează un Racoviță care se pricepe la relatarea evenimentelor, un bun *povesteaș*, așa cum se spune în literatura sud-americană. Frazele descriptive se înscriu și ele într-o nevoie a scriitorului de a echilibra întrucâtva preocupările rutiniere ale savantului cu binecuvântata liniștire pe care o conferă peisajul singular al zonei, considerat de geografi târâm de gheață și târâm de foc, deopotrivă: „Mă culc cu geamul deschis, căci salteaua mea e cam mucegăită. Liniștea stepei este extraordinară. O tulbură numai păsările de apă din mlaștini” [8, p. 21] sau *șoimii și ulii săgetau înălțimile în zbor rotat*. Acomodarea cu specificul locurilor, transmisă prin canale emoționale destul de încărcate, determină uneori preschimbarea fragmentelor memorialistice în adevărate bucăți de proză: „Miriade de stele sclipeșc pe bolta înaltă și vânăta. Un vânt subțire adie ușor, aducând de departe misterioasele zvonuri ale stepei. Când flăcările de-abia mai pâlpâie, îmi pregătesc culcușul sub o tufă, așternându-mi din păturile calului și din *poncho* un pat pe pământul gol. Învelit în blana de guanaco (= lamă), îmi e chiar prea cald să pot dormi.” [8, p. 21].

De cele mai multe ori, limbajul științific specific, prin chiar hermetismul lui, creează efecte stilistice remarcabile, ca în fragmentul următor: „Vremea se deschide cu încetul, dar vântul ne silește să călărim cu capul în piept. Traversăm un pârâu rapid și sinuos pe o vale de verde crud, apoi luăm piepțiș câteva coline pe creasta cărora străjuiesc mari blocuri eratice, mărturie mută a ghețarilor ce stăpâneau odată pe aceste meleaguri” [8, p. 22]. Iarăși și iarăși, secvențe pline de poeticitate co-

lorează jurnalul, în sens extins, și anihilează senzația de uscăciune a unui text altfel specializat, referitor în genere la numeroase specii de păsări și animale întâlnite în acest voiaj, cum ar fi, de pildă, flamingii: „Siluetele înalte și delicate ale acestor păsări cu picioare subțiri și lungi, cu gâtul suplu, curbat în linii elegante, cu penajul de un trandafiriu pastel și cu vârful aripilor purpuriu, oferă o priveliște încântătoare, a cărei finețe n-ar putea s-o redea decât pensula măiastră a unui pictor japonez” [8, p. 23]. Cu toate că simulează întrucâtva modestia în aceste rânduri, scriitorul Emil Racoviță surprinde mai departe prin descrierea zborului elegant al acestor creaturi mirifice, *ca un nor de petale trandafirii spulberat în văzduh*. Dincolo de caracterul oarecum compozit al experiențelor relatate, acestea se constituie într-o veritabilă *literatură de călătorie*, iar numele autorului nu poate fi trecut cu vederea, ci însemnat în galeria scriitorilor-călători, așa cum am menționat încă de la început. În acest sens, „Una dintre cele mai importante, și cele mai neglijate forme care alimentează acest organism in-sațiabil [memorialistica] este *literatura de călătorie*, care poate fi literară, non-literară, ori ambele deopotrivă” – t.n. [10, p. 24].

În afara detaliilor inefabile desfășurate, mai sunt intercalate și mici istorisiri amuzante despre comportamentul animalelor: „Moreno mă așteptă și-mi făcu semn să-mi frânez calul, atrăgându-mi atenția asupra unei scene, de astă dată amuzantă. O vulpe, probabil *Canis griseus*, se silește, foarte preocupată, să spargă un ou de găscă. Descalce și gădesc cuibul, un fel de gropiță în pământ, căptușită cu pene cenușii. Cele șase ouă risipite pe afară le-am adunat sub nasul coanei vulpi, care mă privea nemulțumită, dar liniștită, șezând cuminte pe coadă la 15 pași de mine. Moreno mi-a explicat că vulpile rostogolesc ouăle printre pietre și astfel reușesc să le spargă. Deci, trebuie să constat că basmul cu vulpea șireată nu se dezmente nici în Patagonia” [8, p. 24]. În acest context se recunosc unele tonalități care ne amintesc de discipolul lui Creangă, mai ales umorul involuntar și predilecția pentru aspecte miniaturale, firească până la un punct la un zoolog de talia lui. Pasajele din micro-volumul *Vers le pole sud* sunt mai percutante, deși are mai puține pagini decât *Jurnalul* propriu-zis, căci expediția a durat doi ani, între vara anului 1897 și a lui 1899, însă în regiunea antarctică ceva mai puțin, respectiv între 13 ianuarie 1898, când echipajul părăsește golful San Juan din Tierra del Fuego, și 27 martie 1899, când a ancorat din nou în Țara de Foc. Animalele se perindă în toată splendoarea lor în ținuturile patagoneze, iar memorialistul rămâne puternic impresionat, fără să uite să se amuze totuși din când în când pe seama lor: „Coborâm un pampas puternic ondulat. Lângă o baltă văd un ibis cu gâtul portocaliu, care cascadează ciocul spre

mine scoțând niște țipete ciudate, ce aduc cu un hohot de râs omenesc. Cert este că înfățișarea mea, după o săptămână de călărie, nu e tocmai elegantă, totuși nu mă așteptam la o manifestare atât de obraznică față de un naturalist de la un ibis, chiar cu gâtul roșu fiind, și în consecință îl înglobez, împăiat *ad-hoc*, în colecția mea ornitologică” [8, p. 26].

Atunci când lasă deoparte îndeletnicirile curente, scriitorul este interesat de figurile oamenilor, devenind un admirabil portretist, când întâlnește, de pildă, un călăreț necunoscut, de o frumusețe remarcabilă, un brunet cu o ținută marțială, mai târziu încondeiat la figurat: „Văzut mai de aproape, seniorul apărea mai puțin interesant, căci duhnea a băutură și vorbea o spaniolă foarte afectată. Avea în schimb o casă excelentă din piatră acoperită cu tablă ondulată, la confluența lui Rio Gallegos cu Rio Rubio, pe care l-am trecut prin vad. Casa, ca și omul, foarte frumoasă la exterior și mobilier, era tot atât de răvășită pe dinăuntru ca și stăpânul însuși” [8, p. 28]. Aventura în regiunile sudice continuă și nu toate deplasările sunt ferite de obstacole; una dintre piedici, la propriu, este reprezentată de celebrul *tucu-tuco* sau *cururu* (*Ctenomys magellanicus*), acel mic rozător asemănător cârțiței, care le dă bătăi de cap până și localnicilor, săpând nesfârșite galerii întortocheate în teren, galerii ce se surpă cu ușurință sub greutatea cașilor și călăreților, astfel încât „Înaintam poticnindu-ne la fiecare pas, ținând de căpăstru cailor ce se smuceau înspăimântați, rupând sub ei pământul în gropi adânci. Cu această ocazie făcui cunoștință cu nenumărați sfinți ai calendarului catolic, pe care tovarășii mei creoli și spanioli îi pomeneau cu ardoare, însă fără smerenia lor proverbială. Ardou, care lucrase la *estancia* unei misiuni, cred că nu a omis pe niciunul” [8, p. 30]. După acest dans destul de macabru, însă prezentat în nuanțe ușor comice, românul nostru cheamă și el puterile cerești, în cu totul alt chip („Singurul sfânt ortodox invocat atunci a fost cel pomenit de mine, cu toată evlavia, în momentul când m-am văzut din nou în șa”) [8, p. 31]. După asemenea peregrinări prin zonă, călătorii ajung la lucruri mai terestre, cum ar fi pregătirea mesei cea de toate zilele, la care E. Racoviță are câteodată o decisivă contribuție, datorată deprinderilor cinegetice: „Gâște, lișițe, rațe au intrat unele în colecția mea științifică, altele în cazanul cu ciorbă și, chiar fără să fiu în clar cu speciile la care aparțineau, le-am găsit foarte gustoase” [8, p. 28-29]; asta pe lângă *asada con cuero*, un fel de grătar haiducesc din America de Sud, preparat de Ardou, spre deliciul celor înfometați [8, p. 36].

Adâncit apoi în binemeritata odihnă, scriitorul devine puțin meditativ, chiar melancolic, și este transportat pe tărâmul incert dintre veghe și vis, în felul următor: „Când apar primele stele îmi fac culcușul la rădăcina

unui fag antartic ce-și chircise ramurile boltind un soi de cort, tocmai potrivit pentru un singur om, și învelit în pături și blănuri am petrecut o noapte magnifică. Sub bolta înstelată a Patagoniei viața pulsa neîntreruptă. Când țipătul găștelor sălbatice înceta, auzeam *piyi*-ul argintiu al scoicariilor. Izbiturile metalice ale scorțarilor prin frunzișul nothofagilor se armoniza cu șuieratul subțire al nagățului. Din adâncuri răzbăteau până la mine ciocăniturile înfundate ale miilor de *tucu-tuco*, ce-și săpau harnici galeriile subterane. Peste tot vacarmul se ridica însă *tinktink*-ul insistent al Bandurriei. Am adormit târziu de tot, ascultând simfonia ciudată a pampasului, pe meleagurile ce poartă numele de Cabo de Morte” [8, p. 32]. În astfel de momente, omul de știință dispăre aproape cu totul, pentru a se cufunda într-o reverie aparte, în care, prin intermediul elocventelor onomatopoe, (se) creează o regresivitate pozitivă înspre vârsta inocentă a copilăriei, cu toate că denumirea locului tinde să egalizeze aproape la modul shakespearian somnul cu moartea... Din visarea aceasta, pe autor îl poate trezi doar sentimentul acut al datoriei de naturalist, atunci când la strigătul înfrigurat: *Lobo!* (= *Lupul!*), trebuie să reacționeze cu promptitudine și cu profesionalismul cunoscut („Ascunși după un arbust am putut observa, la 30 de metri de noi, lupul ce-și profila pe cerul vioriu, silueta întunecată. Ne favoriza faptul că vântul sufla dinspre el. Botul ascuțit, urechile drepte, trupul suplu și coada stufoasă îmi indicau faptul că am în față unul din cei mai redevabili câini sălbatici din America de Sud). În sfârșit, pagini întregi sunt acoperite cu descrieri somptuoase referitoare la peisajul specific de *meseta*, ori la maiestuoșitatea munților Anzi (Cierra Payne), sau la încântătoarea priveliște a lagunelor de o limpezime fără seamăn (Laguna del Castillo și Laguna Sarmiento), în preajma cărora omul se simte minuscul, iar pitorescul este reflectat și în cele mai mărunte gesturi („Campăm aici și mâncăm ouă de struț coapte în coajă”). Extrem de palpantă este întâlnirea cu acei *lavaderos*, cei care prefirau aur la poalele muntelui Baguales, căci „Patagonia devenise un dorado al aventurierilor”, „recrutați de pretutindeni, din cele mai decăzute specimene ale societății umane, ce căutau aici, adesea în van, o îmbogățire rapidă și fără prea multă bătaie de cap” [8, p. 38]. După asemenea considerații sociologizante, și chiar după o scurtă răfuială cu o parte dintre aceste specimene, grupusculul expediționarilor își încheie aventura patagoneză, așteptând sosirea lui „Azopardo”, micul vaporeș menit să îi întoarcă la Punta Arenas, prin fiordurile magellanice. Călătoria se termină, sub semnul maiestuos al condorului (*Cathartes aura*), „ce se rotește deasupra mea. Este interesant de constatat că, în această regiune a lumii, acești stăpâni ai înălțimilor cuibăresc chiar printre stâncile de pe țărmul oceanului” [8, p. 40].

De altminteri, percepția exotismului este una puternică, adică acea „reacție vie și curioasă a unei individualități puternice împotriva unei obiectivități careia îi percepe și degustă diferența”, definit astfel de către contemporanul autorului, Victor Segalen.

Totuși, aventura nu sfârșește aici, încă mai persistă, pentru că vaporașul nu sosește la timp, și atunci Racoviță își reia cercetările, fără doctorul Moreno de data aceasta, însoțit numai de peonii (localnicii) Alvarez și Baltazar, având drept energizant ceaiul de *yerba mate*, al cărui „gust e indecis, însă o singură ceașcă băută te pune numaidecât pe picioare, chiar după o zi întreagă petrecută în șă” [8, p. 43]. Câteodată, memorialistul este interesat de unele aspecte folclorice locale, de pildă credința că bufnițele sunt reprezentanți ai diavolului pe pământ, și că adeseori, se zice, au fost surprinse sorbind ulei din candelile agățate sub icoanele sfinților. Altădată, observă cu luare aminte psihologia alambicată a celor numiți *gauchos*, rasă hibridă rezultată din contopirea băștinașilor *indios*, în principal cu urmașii conchistadorilor spanioli. Uneori își ia chiar notițe la fața locului, cu mintea avidă de informații, referitoare la costumația excentrică a vreunui gaucho care, „împintenat, îmbrăcat în poncho și *bombachos*, săltat în șaua încrustată cu ornamente de argint și cu lasso-ul la oblânc, este demn de toată admirația. Nu mai vorbesc de faptul că fiecare părțică a harnașamentului are câte o înfloritură, câte un arabesc de argint. Scările de fier forjat le întrec însă pe toate, căci au aspecte cu adevărat bizare. *Rebeque* sau cravașa e nelipsită din mâna călărețului” [8, p. 47]. Ultimele observații de pe aceste meleaguri apropie sufletul călătorului încet-încet de ceea ce înseamnă civilizație și de o nostalgie intensă, datorită căreia, la *estancia* lui Jules Roque, „Roșul vinului de Berberis este parcă mai aprins în paharele de cristal și o Nocturnă de Chopin, cântată la pian (...), mă face să uit că mă aflu în acest capăt de lume” [8, p. 50]. Cu toate acestea, preaplinul sufletesc derivă mai ales din impresiile resimțite mai înainte, sintetizate astfel: „Verdele pampasului, poncho-urile viu colorate, sclipirea harnașamentelor vor rămâne pentru mine un spectacol de neuitat” [8, p. 53].

Aproape că simultan cu încheierea episodului Patagonia, ca și cum tot ce este pământesc se curmă deodată, însemnările de călătorie cu privire mai ales la epopeea polară sudică devin din ce în ce mai austere, mai firave, tărâmul ghețurilor imprimând un mutism devenit obișnuit, iar preocupările cu caracter științific iau locul amintirilor propriu-zise. Meandrele aparte ale acestor ultime secvențe, intitulate în memoriile scriitorului *Spre Polul Sud*, arată că autorul însuși a fost uimit de poziția extremă și privilegiată a propriei conștiințe, aflată într-o ipostază specială, chiar ieșită din comun, diferită de situațiile familiare, cunoscute, atunci când

consemnează, chiar la începutul volumului amintit: „Înțelegeam nedumerirea englezului și șovăiala lui când a aflat că mă aflu în drum spre Polul Sud, fără să fiu silit de nimeni la această călătorie. *Aproape admitteam că are dreptul să mă creadă nebun.*” [8, p. 28].

Această nebulie, transfigurată în literatură, cu anumite proprietăți cathartice, ar fi putut fi menirea cea dintâi a lui Emil Racoviță, dacă acesta n-ar fi fost acaparată, la modul pozitiv, de intensele preocupări științifice recunoscute, care i-au adus faima binemeritată. În sprijinul considerațiilor mai generale, Jean Roudaut adaugă în *Enciclopedia Universalis*, în articolul despre literatura de călătorie: „Literatura nu este niciodată decât povestire de călătorie. Ea constă în explorarea posibilităților narațiunii, în oferta ludică a formelor reprezentării, în cuprinderea în aceeași mișcare a locului unde ne aflăm, dar și a *antipozilor.*” – t.n. [11, p. 3]. Și dacă altădată Eminescu era atras de fantasmalele din Hyperboreea, scriitorul la care ne referim era și el învăluit în mod constant de mirajul denumit Crucea Sudului, de impunătoarea Antarctica... .

BIBLIOGRAFIE

1. Marinescu A. Emil Racoviță și expediția „Belgica”. București: All, 1998. 326 p.
2. Racoviță E. Jurnal (filmul mării aventuri polare). București: Compania, 1999, 352 p.
3. Cook F.A. Through the First Antarctic Night [Belgica Voyage], 1898-1899: a narrative voyage of the „Belgica” among newly discovered lands and over an unknown sea about the South Pole. New York: Doubleday, Paged Company, 1909. 674 p.
4. Amundsen R. My Life as an Explorer [Viața mea ca explorator]. New York: Garden City, Doubleday, Paged Company, 1927. 130 p.
5. Le Voyage: de l'aventure à l'écriture (textes réunis par J. Guerin-Dallemesse), actes du colloque international organisé par l'université de Poitiers le 5-6 mai 1994. În: La Licorne. Poitiers: U.F.R, langues-littérature, 1995.
6. Benachour N. (Université de Constantine). Voyage et écriture: penser la littérature autrement. In: Synergies – Algérie, 2008, nr. 3, p. 201-209.
7. Angheliescu M. Lâna de aur. Călătorii și călătoriile în literatura română. București: Cartea Românească, 2015. 336 p.
8. Racoviță E. Vers le pôle sud. Paris: Sorbonne, 1900 / Spre sud: prin Patagonia și spre polul sud. București: Editura Tineretului, 1968. 80 p.
9. Starobinski J. Melancolie, nostalgie, ironie. București: Meridiane, 1993. 200 p.
10. Adams P. G. Travel Literature and the Evolution of the Novel. Kentucky: The University Press of Kentucky, USA, 1983. 382 p.
11. Roudaut J. Récit de voyage, Encyclopædia Universalis. [on-line] <http://www.universalis.fr/encyclopedie/recit-de-voyage/> (vizitat la 18.09.2020).